

Irodalmi nyelvi vizsgálat a Prágai Nyelvész kör módszerével: Medgyesi Pál művei alapján*

1. Már korábban érintőlegesen foglalkoztam „Régi nyelvtanaink és egységesülő irodalmi nyelvünk” című munkámban (Bp., 1968. 402–4) Medgyesi Pálnak a XVII. századi erdélyi nyelvűvelő mozgalomban betöltött szerepével és a Geleji Katona István túlzásai elleni fellépésével, egyáltalán azzal, hogy Medgyesi Pál hogyan segítette a nyelvi egységesülést, a magyar irodalmi nyelv (mai elnevezéssel: sztenderd) formálódását. Azóta a nyelvészeti-nyelvtörténeti kutatás még inkább interdiszciplináris lett, és az irodalomtörténetek szintén lényegesen nagyobb teret szenteltek a XVII. századi, főleg erdélyi kulturális élet felderítésére. Annak azonban, hogy még egyszer és ezúttal részletekbe menően igyekszem vizsgálat alá venni Medgyesi Pál munkásságát, a legfőbb oka a következő: szeretném mérlegre tenni, mennyire hasznosítható a Prágai Nyelvész kör idevágó módszere.

2. Először lássuk, mi jellemzi ezt a módszert. Mint ismeretes, a Prágai Nyelvész kör a XX. század húszas éveinek második felében alakult meg. Megalapítói főleg cseh nyelvészek (Mathesius, Trnka, Havránek, Mukařovský stb.) és orosz nyelv tudósok (Trubeckoj, Jakobson, Karcevskij) voltak. Tagjai 1929-ben jelentették meg alapvető téziseiket. Mint

* Elhangzott a Nyelvtudományi Társaság 100., jubileumi közgyűlésén 2004. december elsején.

PÉTER MIHÁLY kiemeli (A nyelv hangalakja. In: Hagyományos nyelvtan – modern nyelvészet. Szerk. TELEGGDI ZSIGMOND. Bp., 1972. 157 és kk.), az irányzat két igen fontos jellemzője a következő volt: „1. a nyelvi tények rendszerszerűségének elismerése és 2. e tények funkcionális szemlélete, ami a nyelvi eszközök és folyamatok bizonyos feladatra, célra irányultságát jelenti.” Ez a funkcionális szemlélet tette lehetővé – mint PÉTER MIHÁLY egy másik tanulmányában kifejti (Az irodalmi nyelv és stilsztika kérdései a Prágai Nyelvész kör tanításában: NyK. 1976. 78: 410, l. még 409–16) – az irodalmi nyelv lényegének, kialakulásának újra értelmezését. Korábban a kutatók – nálunk is, én magam is – elsősorban az irodalmi nyelv kialakulásának külső (gazdasági, társadalmi, politikai, művelődésbeli, vallási stb.) tényezőit vizsgálták, továbbá azt, hogy az illető irodalmi nyelv mikor, milyen eljárással, alapján, továbbá milyen ütemben és módon jött létre. Az ilyen vizsgálat azonban nem ad közvetlen választ arra a kérdésre, hogy az irodalmi nyelv miért és mikben különbözik az azt megelőző és az irodalmi nyelv létrejötte után is tovább élő népnyelvtől.

HAVRÁNEK a következőt írja ez utóbbival kapcsolatban. Az irodalmi nyelvet a népnyelvtől elsősorban feladatainak polifunkcionalizmusa s ennek megfelelően kifejező eszközeinek nagyobb differenciáltsága különbözteti meg. A népnyelv ugyanis – folytatja PÉTER MIHÁLY ismertetésében – „ha eltekintünk a népköltészet sajátos szférájától, alapjában véve a mindennapi nyelvi érintkezés, a szűkebb értelemben vett kommunikáció célját szolgálja, és a népnyelv kifejező eszközeit gyakorlatilag az adott nyelvközösség valamennyi tagja használja. Az irodalmi nyelv viszont a mindennapi kommunikáción kívül más feladatokat is ellát, s kifejező eszközei között jócskán vannak nem közhasználatúak. Az irodalmi nyelv funkciói a kultúra és civilizáció valamennyi területére (termelés, közigazgatás, törvénykezés, társadalmi és politikai élet, tudomány, művészetek stb.) kiterjednek.” (PÉTER 1976. i. m. 410).

A polifunkcionalizmusból az irodalmi nyelvnek a prágaiak által intellektualizációnak, intellektualizáltságnak nevezett másik fontos sajátossága következik. Az intellektualizáltság „főleg a szókinésben és a szintaxisban jelentkezik, és azon eszközök kimunkálását kell rajta értenünk, amelyek a nyelvet alkalmassá teszik a mindennapi nyelvhasználaté nál magasabb absztrakciós szint jelölésére, valamint a gondolkodás logikai folyamatának, komplexitásának minél pontosabb kifejezésére. Az intellektualizáció hozza létre valójában a műszavakat, az egyes gyűjtőfogalmakat jelölő szavakat, a szóalkotás új formáit, továbbá a gondolkodási folyamatok összefüggéseit kifejező mondatkapcsolási eszközöket és modelleket stb.” (PÉTER uo.)

Az irodalmi nyelvnek tehát két vizsgálandó sajátossága: a) a nyelvi eszközök sokrétűsége (polifunkcionalizmusa) s ennek megfelelő nagyobb differenciáltsága, továbbá b) az intellektualizáltság, vagyis olyan – főként lexikai és szintaktikai – eszközök kimunkálása, amelyek a nyelvet alkalmassá teszik magasabb absztrakciós szintek jelölésére, valamint a gondolkodás logikai folyamatának, komplexitásának minél pontosabb kifejezésére.

3. A mondanivalómat e két fogalom köré csoportosítom. Először azt vizsgálom, hogy milyen módon járult hozzá Medgyesi Pál nyelvi-stilisztikai eszközeink sokrétűvé, több műfaj számára alkalmassá tételéhez, s ennek megfelelő nagyobb differenciáltságához, a prágaiak szavával: a polifunkcionalizmushoz.

A) A polifunkcionalizmus felé vitte Medgyesit mindjárt az, hogy korának igen művelt emberévé vált. Hazájában és Európában sokfelé megfordult. Németországi, hollandiai és angliai egyetemeken folytatott teológiai tanulmányok után néhány évig Debrecenben volt főiskolai tanár, ugyancsak néhány évig Szinyérváralján, Munkácson és Váradon lelkész, azután 1638-tól csaknem élete végéig Gyulafehérvárott, a fejedelmi udvarban,

illetőleg Sárospatakon I. Rákóczi György, majd ennek halála után Lorántffy Zsuzsanna udvari papjaként szolgálta egyházát és a széles értelemben vett teológia tudományát.

A mi jelenlegi szempontunkból azonban különösen fontos, hogy Angliában a puritanizmus híve lett, és itthon ezen eszmék jegyében művelte az egyházi irodalmat. A presbiteri egyházkormányzatot követve az egyszerű embereket is be akarta vonni az egyházközségek kormányzásába, és ennek megfelelően művelté akarta tenni őket. Egyházpolitikai elveit „Dialogus politico-ecclesiasticus. Az az két keresztyén embereknek egymással-való beszélgetések” (Bártfa, 1650.) című vitairatában fejtette ki, majd újra összefoglalta három év múlva „Rövid tanítás a presbyteriumról avagy egyházi tanásról” (Sárospatak, 1653.) címen.

B) A nyelvi sokrétűséget kívánta meg továbbá Medgyesinek egyik fontos életcélja: nyelvünk kiművelése, illetve művelése. Az előbbi kifejezés arra vonatkozik, hogy korábban, az irodalmi nyelv végleges kialakulása előtt – főleg a XVIII. század vége felé és a XIX. század elején, de már a XVII. században is – többen arra törekedtek, hogy a nyelv minden részlegét számba vegyék, azaz leírják, aztán hogy a helyesnek gondolt használat szabályait (valójában normáit) megállapítsák, és közben a hiányzó elemeket is pótolják. A „nyelvművelés” szó – mint ismeretes – szűkebb és bizonyos fokig más értelmű, de állandóan érvényesítendő tevékenységet takar. Röviden a következőt jelenti: oda kell hatni, hogy a beszédben, írásban kialakult szabályok, normák érvényesüljenek; aztán az esetleges új vagy most alakuló nyelvi jelenségeket mérlegelni kell: hasznosak-e, vagy inkább kerülendőek, vagy csupán bizonyos helyzetekben (szituációkban) használhatók.

Nos, Medgyesi a nyelvművelést mindkét értelemben képviselte. Ismeretes, hogy Bethlen Gábor Erdélyben nemzeti nyelvű kultúrát hozott létre. Gyulafehérvárott akadémiát alapított, híres német tanárokat hívott meg. Erdélyben – szemben az akkori Magyarországgal – a közélet, a törvényhozás nyelve a magyar volt. Mindez lényegében a két Rákóczi György alatt is folytatódott. Ezért kiált fel Medgyesi az említett „Dialogus...” előszavában „Tsak ne sajnálnók a’ fészket, nem a’ Deák nyelvben, hanem magában felkeresni, vinnénk minden ki-fejezéseket, ki-mondásokat, az közönséges szokott Magyar szóllásokra, meg-tudakozván szorgalmatossan, mint szokták az jó Magyar emberek a’ féle dolgot ki-mondani: sokkal magyarabbúl szólhatnánk és írhatnánk.” Majd így folytatja, már talán az alakuló normára is célozva: „az helyessen szóllásban-való igyekezetünk mindenben igaz Magyar módon essék, semmit nem hajtván Deák s-több formára: holot tsak maga-is az mi nyelvünk eléggé kimutattja hol s-mikor esik illetlenül a szó.”

Ezért veszi ki részét a nyelvújításból (sok új szót alkot fordítás közben, sok mindennapi nyelvi szót visz be az irodalmi nyelvbe – jóllehet munkái e tekintetben még nincsenek feldolgozva, de l.: TOLNAI VILMOS, A nyelvújítás. Bp., 1929. 32–3; SIMAI ÖDÖN, Nyelvújítók a XVII. század közepén: MNy. 1908: 12–9, 108–14; Medgyesi nyelvújításáról még később is szólok).

Ezért vesz részt a korabeli erdélyi nyelvművelő mozgalomban is. Úgy látszik tudniillik, hogy németországi útja során Medgyesi is értesült a „Sprachgesellschaft”-okról (l. SZATHMÁRI, Geleji Katona István és a XVII. századi német „Sprachgesellschaft”-ok: Nyr. 1964: 248–52). Hogy e mozgalom keretében milyen viták zajlottak le például Medgyesi és Geleji Katona között, csak sejthetjük. Az azonban valószínű, hogy Medgyesi nyíltan mégsem mert fellépni Geleji Katona ellen. Ugyanis csak ez utóbbinak a halála után, a presbiteri szervezet szükséges és hasznos voltát tárgyaló említett műve előszavában kelt ki – igaz, élesen, de az is igaz, hogy nevet ekkor sem említve – Geleji Katona egyes túlzó nézetei ellen. Ilyenformán – a szűkebb értelemben vett nyelvművelésbe is beleszólva – Medgyesi keményen elítélte a mértéktelen szócsinálást, az *ültettetett*-féle, általa „tarafarazás”-nak nevezett szenvedő igei alakokat, a *jövt*-féle és a *babval* típusú írásformákat.

C) Ha az eddig mondottakhoz hozzávesszük, hogy Medgyesi Pál kiváló vitatkozó volt (I. TARNÓC MÁRTON, Erdély művelődése Bethlen Gábor és a két Rákóczi György korában. Bp., 1978. 32–3) és egyben hatásos prédikátor és szónok (i. m. 102), nem csodálkozhatunk azon, hogy – mintegy magasabb absztrakciós szintet képviselve – elméletileg is megalapozta az imádság és a prédikáció műfaját, tudniillik megírta ezek első magyar nyelvű retorikáját, továbbá úgynevezett „Jajj”-aival megteremtette a jeremiád sajátos változatát.

Medgyesi „Doce nos orare, quin et praedicare...” (Bártfa, 1650.) latin című, de magyar nyelvű munkájának első két fejezetében az imádság retorikai szempontú, módszeres megszerkesztéséről szól. Imádságvázlatokat ad, megjegyzésekkel ellátva. Mint BARTÓK ISTVÁN rámutat, Medgyesi imádságvázlatainak gerince „Az Részeknek jó rendben helyhezvetése, vagyis a dispositio”. Ennek legfőbb egységeit így írja le: „az Kezdődés, a’ Vallás-tétel, a’ Kérés, a’ Hála-adás, és a’ Bé-Rekesztés”. Aztán felsorakoztatja az itt használatos legfontosabb retorikai-stilisztikai alakzatokat: „Az helyessenváló Általmenetelek avagy Lépések egyik Részből másikba; Az Fel-kiáltások; A’ Kérdések; Az Választások avagy ohajtások; Az Fogadások és Igéretesek; A’ Kettőztetés.” (L. részletesebben BARTÓK, „Sokkal magyarabbul szólhatnánk és írhatnánk”. Irodalmi gondolkodás Magyarországon 1630–1700 között. Bp., 1998. 168–74.)

Medgyesi kidolgozta továbbá az „ars conciniandi” keretében a prédikációszerkesztés szabályait is, a retorikára támaszkodva. Itt is tabulákkal, táblázatokkal találkozzunk. A legrészletesebb, a Tabula I., „az öreg tábla” két fő részt tartalmaz: a „Praedicatio el-készítése” és a „Praedicatio el-mondása”. Hogy a retorika szabályait megtartva milyen logikus rendszerben építette fel a prédikációt, annak igazolására álljon itt a „Meg-tsinálás” című résznek a Tabula III. szerinti vázlata: „1. Az Fel vejendő Ige, 2. A’ Kezdődés, 3. Az Fel-töltött cél, 4. A’ Részek, 5. Az Tanuságnak..., 6. A’ Tanuság, 7. Az Haszon: Bé-Rekesztés.” De természetesen sokat ad az „elocutio”-ra, az ékesszólás művészi eszközeinek a felhasználására is. (L. részletesebben BARTÓK i. m. 184–211; TARNÓC i. m. 98–100.) Ez utóbbi különös erővel, páratlan érzelmi háttérrel, a barokk pátoszt sem nélkülöző gazdag stílusban mutatkozik meg Medgyesi igazi műfajában, az említett „Jajj”-aiban. A hat „Jajj”-ból álló sorozatban előbb halotti búcsúztató beszédben I. Rákóczi Györgyöt, Rákóczi Zsigmondot és öreg Bethlen Istvánt siratja el, halálukat nagy nemzeti katasztrófa előjelének gondolva. Később, a nemzeti büntudatra utalva, az 1657–1658-ban bekövetkező tragikus történések miatt siratja a magyar népet.

D) Nyelvünk differenciáltabbá, gazdagabbá tételéhez Medgyesi azzal is hozzájárult, hogy a stílusrétegek közül előbbre vitte a tudományos stílust, a tudományos prózát. Mindenekelőtt úgy, hogy – mint láttuk – megalapozta a magyar nyelvű retorikát (a szakterminusokkal együtt; ezt l. később), megteremtve az imádság- és prédikációszerkesztés elméleti háttérét. Sőt – BARTÓK ISTVÁN kutatásaira hivatkozva (i. m. 172–3) – utalnunk kell arra, hogy a rávista logika legfontosabb terminusait is megjelentette Medgyesi magyarul évekkel Apáczai magyar nyelvű logikai művei előtt (l. később is). Tehát a magyar szaknyelv megteremtésében szintén jelentős lépéseket tett.

E) A polifunkcionalizmushoz járult hozzá Medgyesi azzal is, hogy stíluseszmeénye a keresetlen, „procátori pipere” nélküli, világos, ugyanakkor az érzelmeket is megfelelően visszaadó és a hallgatósághoz mindig alkalmazkodó kifejezőmód volt. Különösen ez utóbbi lehetett termékeny jelzett szempontunkból. BARTÓK ISTVÁN így utal rá: „Medgyesi kétféle beszédtypust állít követői elé. A retorikailag igénytelenebb változat az egyszerűbb közönség épülését szolgálja, a figyelmet elsősorban a tanításnak, a meggyőzésnek szentelve. A művelt közönségnek szánt prédikációkban... A kiegyensúlyozott kompozícióra, az arányos szerkezetre való törekvés, az artisztikus prózát eredményező szabályok

azt mutatják, hogy Medgyesi a hasznosság mellett esztétikai érzékkel is rendelkező művek elkészítéséhez kívánt útmutatással szolgálni...” (BARTÓK i. m. 210–1.) TARNÓC MÁRTON pedig a következőkre is rámutat: „A prédikáció eddig egészében egyházas tematikáját a nemzeti történelem égetően aktuális problematikájával frissítette fel, és olyan stílust, terminológiát alakított ki, mely Zrínyi Miklós prózájával rokon, s tőle egyenes szálak vezetnek a kuruckor hazafias publicisztikájához.” (TARNÓC i. m. 103).

F) Éppen a polifunkcionalizmus szemszögéből külön is kell szólunk Medgyesi fordítói munkásságáról. A fordítás – amely valójában mindig egyúttal a kontrasztív nyelvtan és stilisztika szabályainak alkalmazása – felelős kezekben fontos eszköze a nyelv gazdagításának, a nyelvi-stilisztikai jelenségek differenciáltabbá tételének. Medgyesi sokat és nagy terjedelmű műveket fordított magyarra. Leghatásosabb volt az angol Lewis Bayle „Praxis pietatis” című népszerű művének a fordítása, amely először 1636-ban jelent meg Debrecenben, de 1643-ig további négy és még abban a században további két kiadása látott napvilágot. Emellett a kevésbé művelt olvasóknak is összeállított egy kisebb kegyességi könyvet, szintén angoltól fordítva, „Lelki ábécé” címen (Gyulafehérvár, 1645.). Nyelvünk gazdagítása szempontjából sokat mond Medgyesi fordítói elve: „...az fordításnak... az én ítéletem szerint úgy kellene esni, hogy ne ismernek fordításnak..., az mit magyarra kellene fordítani, annak nem deák, német, angulus formán, hanem magyar módon essen.” BÀN IMRE egyenesen arra utal, hogy a „Praxis pietatis” „társadalomfestő” részletében „Medgyesi nem fordít, hanem magyarít” (BÀN, Puritán vallásos próza. Medgyesi Pál. In: A magyar irodalom története 2. [A magyar irodalom története 1600–1772.] Szerk. KLANICZAY TIBOR. Bp., 1964. 235).

4. Medgyesi Pál természetesen hozzájárult irodalmi nyelvünk intellektualizáltságához, azaz magasabb absztrakciós szintű nyelvi elemek létrehozásához, egyáltalán a gondolkodás komplexitásának a minél pontosabb kifejezéséhez. Ennek keretében szövegek a nyelvújításban való részvételéről, közelebbről az általa alkotott képzett és összetett szavakról, továbbá viszonylag részletesebben a retorikának szintén általa létrehozott szakterminológiájáról, vagyis a retorikai műszavakról, minthogy Medgyesi a retorikai szaknyelv elindításával, mondhatnánk megalapozásával szolgálta leginkább irodalmi nyelvünk gyarapodását, a szakterületek felé is kiszélesedett gondolkodás adekvát kifejezését.

Ismét utalnom kell azonban arra, hogy XVII. századi nyelvújításunk – benne Medgyesi életműve – e tekintetben nincs feldolgozva. Ezért magam is csupán TOLNAI VILMOS összefoglaló munkájára (i. m.) és SIMAI ÖDÖN tanulmányára (i. m.), valamint saját tapasztalatomra hagyatkozhattam.

1. Sz ó k é p z é s. – A XVII. századi nyelvújítók – köztük Medgyesi – kedvelték a képzett szavakat. Mintha észlelték volna a magyar nyelv képzőkbeli gazdagságát és a képzőknek árnyaltságot kifejező, valamint tömörítő erejét. SIMAI találóan állapította meg, hogy a XVII. századi nyelvújítók a meglévő, régi képzőket használták fel, nem úgy, mint a XIX. századiak, akik több esetben kikövetkeztetett szóvégek elvonásával létrehozott és idegen eredetű képzőkkel éltek. Lássunk példákat Medgyesitől. – Főnevek: *lehetőség, olvasottság, többség; szakaszték; vesztemény; becsedelem*. – Melléknevek: *ingyenes, szokásos, egyes, többes; mindenüttes; érzéketlen; időszeri, rendszeri*. – Igék: *bebizonyít, eltulajdonít, hitelesít; mutatkozik; idősödik; ábrázolódik, elmetsződik, eltapodódik*.

Az utóbbi *-ódik/-ödik* képzős igékkel Medgyesi a Geleji Katona kedvelte és ő általa helytelenített *-tattatott/-tettetett* képzős igéket helyettesítette. Egyébként az *-ódik/-ödik* képzős igék tudtommal az egész Tiszántúl használatosak, és ilyenek újonnan is képződnek. – SIMAI arra is rámutat (i. m. 108), hogy Medgyesi sok köznyelvi szót vitt be az irodalomba (*elaljasodik, elfecsérel, gyengélkedik, hegyke* – mai helyesírással: *hetyke* –, *só-*

hajtozik, tősgyökeres). És bár neheztel több okból is Geleji Katonára, a nyelvújítás szokásainak megfelelően átveszi Geleji Katona új szavait is (pl. *szerezmény, függelék, rekeszték*; l. SIMAI i. m. 15). – Amint látható, a képzett főnevek között sok az elvont jelentésű. Ezek – minthogy a tárgyi világtól való elvonatkoztatást jelentenek – az absztrakciónak mintegy az első fokát képviselik.

2. *S z ö s s z e t e l*. – Ezzel az alkotásmóddal mint jelentéssűrítő, tömörítő eszközzel, szintén él Medgyesi. Néhány példa: *hazafti, kétszínűség, közoktatás, másodrendű, balértelem*. (A képzett szavakat, szóösszetételeket l. a Műszavak tárgyalásában is.)

3. *I g e k ö t ő s i g é k*. – Úgy tűnik, Medgyesi felismerte az igekötők sokféle funkciót, jelentésbeli és stílári finomságot kifejező erejét. A példáiból: *bebizonyít, eltulajdonít, felpiperéz, aláír, beválaszt, letesz, megad, levág*.

5. Az értelmező szótárak szerint a műszó vagy terminus technikus valamely tudomány(ág), szakma, tevékenységi kör nyelvhasználatában valamely pontos meghatározott fogalomnak egyértelmű megnevezése. A terminológia, a szakszókincs pedig az illető tudomány(ág)ra, szakmára, tevékenységi körre jellemző szakszavak és szakkifejezések összessége. Talán nem túlzok, ha azt mondom, Medgyesi retorikai terminológiáját vizsgálván, a magyar szaknyelvnek, a magasabb absztrakciós szintet képviselő magyar műszóknak – legalábbis ami a retorikát, logikát illeti – a bölcsőjénél vagyunk. Természetesen vitatták akkoriban több oldalról, hogy megmaradjon-e a mesterségbeli szó (ahogy akkor nevezték) a görög, latin, idegen nyelvi formájában, vagy le kell fordítani magyarra, egyáltalán valamilyen módon magyar nevet kell adni. Medgyesi az utóbbi véleményen volt. Ahogy BARTÓK ISTVÁN utal rá, „Mivel Medgyesi a »Doce praedicare« teljes szövegét latinul is, anyanyelven is közreadta, módunk van megfigyelni az ars concionandi nemzetközi terminológiájának megmagyarosodását”. (BARTÓK i. m. 208.) Medgyesi azonban ezen belül is igyekezett tisztázni a terminusok pontos jelentését. Az *imádkozás és könyörgés* szavakat például a XVII. században is gyakran szinonimaként használták. Medgyesi viszont ezt írja: „Az IMÁDSÁG a’ mi nyelvünkön, úgy tettzik többet tészen az Könyörgésnél; mert az Könyörgés tulajdonul alázatos törekedést, vagy Kérést jegyez de az Imádság bé-foglallya mind az Részeket, mellyekből az Könyörgés közönségesen áll. Mi azért itt (hogy senki belénk ne gántsolodhassék) jó eleve mindeneknek érteniek akarjuk adni, hogy az Könyörgésen tágasb értelemmel az Imádságot értyük.” (Idézi BARTÓK i. m. 168.) Arra, hogy hogyan járt el Medgyesi a magyar nyelvű műszavak létrehozásában, idézem – BARTÓK ISTVÁN közlése alapján (i. m. 173) – „Doce nos orare” című munkájának azt a részét, amelyben a rámista logika magyar terminusait sorakoztatja fel, megadva természetesen a latin megfelelőket: „A’ Tselekedő (Mivelő, Munkálkodó, Tsináló, Téví) okok [efficiens]; A’ Miben, a’ Minn, a’ Mi környül valami vagyon. Fészek [subjectum]; A’ Benne, Raita, Környülötte levő, Hozzá adatott [adjunctum]; Az Ellenben lévő [opposita]; Az Hasonlétások vagy öszve-vetések [similitudines]; Az Osztasók s Oszlások; Míkoron az öszvességel való külön külön szaggattatik; avagy a’ mi egész, darabokban, vagy részekben [divisiones]; A’ Bizonyságok, az az, az Irásnak mondási [testimonia]”.

BARTÓK ISTVÁN joggal hangsúlyozza, hogy a rámista logika legfontosabb terminusai évekkel Apáczai magyar nyelvű logikai művei előtt már megjelentek Medgyesi idevágó munkáiban. Fontos arra is rámutatnunk, hogy az egyes fogalmak megnevezésében Medgyesi a szinonimák felsorolásával mintha mérlegelte volna a magyar nyelv lehetőségét, hogy vajon melyik kifejezés a legalkalmasabb a fogalom visszaadására. Egyébként amint látjuk, szerepel itt a latin terminus megfelelőjeként egyetlen szó, jelzős főnév, körülírás, egy azonban bizonyos: Medgyesi igen jól ismerte anyanyelvét, és felelősséggel igazította az új követelményekhez.

6. Befejezőként idézem a „Doce nos praedicare” egyik mondatát: „Az itt meg-íratott mód szerint, mellyre ha jól vigázzsz, arany lántz gyanánt leszen.” Ez már a retorika értékéről és bizonyos retorikai tudatosságról tanúskodik. Valóban, bár Medgyesi nem tudott hatni (ahogy a társai sem!) a kívánt mértékben, az tagadhatatlan, hogy elindította a szakterminológia létrehozását, és hozzájárult a magyar tudományos próza kifejlesztéséhez.

A Prágai Nyelvész kör módszere pedig – amint láthattuk – hozzásegített az irodalmi nyelv szélesebb – és így realisabb – értelmezéséhez

SZATHMÁRI ISTVÁN

Studying literary Hungarian by Praguean methods: on the basis of Pál Medgyesi’s works

This paper investigates the way two features of the study of literary language by the Prague Linguistic Circle were anticipated in the work of a seventeenth-century Hungarian preacher, Pál Medgyesi. Those two features concern the polifunctionalism and concomitant differentiation of linguistic means, as well as what can be called intellectualisation, i.e., the elaboration of mainly lexical and syntactic devices that make language appropriate for representing higher levels of abstraction and a possibly most exact expression of the logical process of thinking. Going through a number of phenomena clustering around those two concepts, the author emphasises that Medgyesi had expressed the most important terms of Ramus’ logic in Hungarian well before Apáczai, and was the first to construct the rhetoric of prayers and sermons, thus initiating the emergence of the Hungarian special terminology and rhetoric of the field and contributed to the development of Hungarian scholarly prose.

ISTVÁN SZATHMÁRI